



Filmoteka Szkolna

Temat lekcji: „Żywot Mateusza”, „Arka” i „Schody” w dyskusjach o „obcości”, „samotności” i „samobójstwie”

Opracowanie: Joanna Zabłocka-Skorek

Etap edukacyjny: szkoła ponadpodstawowa

Przedmiot: język polski, historia sztuki, godzina wychowawcza

Czas: 2 godziny lekcyjne

Cele:

Uczeń:

- definiuje pojęcia związane z kategorią „obcości”;
- wskazuje przykłady tekstów kultury, których występuje motyw samotności i samobójstwa;
- charakteryzuje i ocenia postawy ludzkie na przykładzie bohaterów – „everymanów” omawianych filmów;
- analizuje i interpretuje teksty kultury współczesnej;
- dokonuje analizy formalnej dzieł malarskich;
- dokonuje analizy komparatystycznej dzieł literackich, plastycznych i filmowych.

Metody pracy:

- praca z tekstem źródłowym (filmowym i literackim)
- praca w grupach lub parach
- heureka
- dyskusja

Materiały dydaktyczne:

- karty z hasłami związanymi z kategorią „obcość” (załącznik nr 1)
- materiał dla nauczyciela: Zagadnienia związane z kategorią „obcości” w dziełach literackich (załącznik nr 2)
- karty pracy ucznia: „Ucieczka w samotność” jako symboliczny powrót do Arkadii (załącznik nr 3)
- prezentacja multimedialna „Motyw samobójstwa w sztuce” (załącznik nr 4)
- blok żółtych, samoprzylepnych karteczek biurowych
- laptop oraz rzutnik multimedialny

Przed zajęciami:

Projekcja filmów z zestawu nr 6 („Żywot Mateusza” Witolda Leszczyńskiego i „Arka” Grzegorza Jonkajtysa)

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel wprowadza uczniów w temat zajęć, ściśle podkreślając, iż oba filmy, prezentowane podczas zajęć to „filmowe przypowieści”, a więc nie można ich analizować dosłownie i linearnie. Filmy te korzystają z chwytów parabolicznych, dzięki którym dzieła filmowe nabierają głębokich sensów i pozostawiają widzowi wielość interpretacji.
2. Nauczyciel pyta uczniów o to, czy dostrzegają jakieś podobieństwa między głównymi bohaterami filmów (np. samotność, obcość, szukanie miejsca na ziemi, lęk itp.) oraz kto jest bohaterem tych wszystkich filmów? (to everyman, reprezentant ludzkości). Wyjaśnia też, że podczas zajęć przyglądać się będą kolejno towarzyszącym od zawsze człowiekowi zjawiskom



Filmoteka Szkolna

i aspektem życia: poczuciu obcości, samotności i ucieczki od życia (w skrajnej postaci – samobójstwo). W tym też momencie zapisuje temat lekcji na tablicy.

3. Nauczyciel prosi uczniów o skojarzenia związane z kategorią „obcego” i „obcości”. Następnie dzieli klasę na czteroosobowe grupy, każdej wręczając po 10 żółtych karteczek. Prosi, by w każdej grupie został wybrany przedstawiciel. W tym czasie wiesza – hasłem na zewnątrz - przygotowane wcześniej karty z hasłami (załącznik nr 1) związanymi z kategorią obcości (alienacja, fanatyzm, fundamentalizm, homofonia, ksenofobia, tolerancja).

Uczniowie mają za zadanie wypisać (na żółtych karteczkach) definicje, skojarzenia lub przykłady związane z zamieszczonymi na tablicy hasłami.

Po upływie 10 minut, liderzy grup podchodzą do tablicy i obok kart z hasłami przyklejają odpowiednie karteczki ze swoimi definicjami i przykładami (może się tak zdarzyć, że przy jednym hasle będzie kilkanaście karteczek, a przy innym - żadnej).

Nauczyciel odczytuje kolejno treść żółtych karteczek przy danym pojęciu. Po przeczytaniu odwraca kartę z hasłem na drugą stronę i czyta słownikową definicję. Weryfikuje poprawność zdefiniowanych przez uczniów pojęć, podkreślając trafność ich wypowiedzi.

4. Nauczyciel pyta uczniów, czy znają współczesne (lub historyczne) teksty kultury, w których definiowane przez nich zjawiska zostały ukazane (przykłady literackie zamieszczone zostały w załączniku nr 2). Przypomina także, że kategoria „obcości” obecna jest także w filmie „Żywy Matusz”.
5. Odwołując się do stworzonych przez uczniów definicji oraz podawanych przez nich przykładów nauczyciel podkreśla, że w teoriach socjologicznych kategoria „obcego” najczęściej tłumaczona jest w opozycji „swój-obcy”, przy czym „swój” to najczęściej jakaś ustrukturyzowana zbiorowość. Inicjuje i prowadzi dyskusję zadając kolejno pytania:

Jak, w kontekście powyższej opozycji, scharakteryzujecie postawę głównego bohatera filmu „Żywy Matusz” Witolda Leszczyńskiego? Podajcie argumenty na poparcie swej tezy. Po której stronie sytuuje się Olga - po stronie „swój” czy „obcy”? Po której stronie znajduje się Jan? Jak zmienia się pozycja Olgi i Matusza, w kontekście kategorii „swój-obcy” w momencie, gdy w ich domu pojawia się Jan?

6. Nauczyciel prezentuje uczniom film pt.: Schody Stefana Schabenbecka. Przed projekcją prosi, by oglądali go, pamiętając o poznanej przed chwilą kategorii „swój-obcy”. Po projekcji filmu prosi uczniów, aby w parach porozmawiali na następujące tematy:
 - Jakie wrażenie o bohaterze widz odnosi na początku filmu? Czy bohater wie, dokąd zmierza? Czy jest zdeterminowany?
 - Jak rozumiecie ostatnią scenę filmu? Dlaczego bohater kończy swoją wędrówkę na kolanach?
 - Dlaczego stapia się z resztą schodów?

Na forum klasy omawia z uczniami końcową scenę. Czy ostatnią scenę można rozumieć jako symboliczne stopienie się z rzeczywistością? Uczniowie próbują rozważyć tę kwestię w kategoriach „swój-obcy”.

7. Nauczyciel wskazuje na związek pomiędzy poczuciem obcości a samotnością. Wyjaśnia, że samotność to częsty motyw wykorzystywany w dziełach literackich na rozmaite sposoby: jako przeznaczenie człowieka (najbardziej typowy dla dzieł romantycznych), jako los wybitnych jednostek (m.in. w wierszu Norwida „Coś Ty Atenom zrobił, Sokratesie” czy w opowiadaniu „Nikt” Andrzejewskiego), lecz najczęściej jako samotność z wyboru. Ucieczka w samotność w tym ostatnim przypadku to najczęściej jedyny sposób na realizację swoich marzeń i osiągnięcie wewnętrznego spokoju. Nauczyciel pyta uczniów, czy w takim kontekście można zinterpretować zachowanie Matusa z filmu „Żywy Matusz” i bohatera filmu „Arka”? Prosi o krótkie wypowiedzi. Zapowiada też, że w kolejnych dwóch zadaniach przyjrzą się temu dokładniej.



Filmoteka Szkolna

8. Nauczyciel dzieli klasę na 6 grup, objaśniając, że zespołowe zadanie polegać będzie na szukaniu odpowiedzi na pytanie: Czy ucieczka w samotność to symboliczne poszukiwanie utraconej Arkadii? Każda grupa otrzymuje kartę pracy ucznia (załącznik nr 3). Na wykonanie zadania uczniowie mają 10 min. Po upływie tego czasu, liderzy grup przedstawiają wyniki swojej pracy (odczytują swoje wypowiedzi). Nauczyciel analizuje z całą klasą każdą uczniowską wypowiedź.
9. Po uczniowskich prezentacjach nauczyciel prosi uczniów o interpretację samotności bohatera „Schodów” i „Arki”. Może zadać pytania pomocnicze, inicjując dyskusję:
 - Jak zinterpretujecie samotną wędrówkę bohatera filmu „Schody”?
 - Czy można tę wędrówkę rozumieć symbolicznie - jako „samotną wędrówkę człowieka przez życie”? Rozwińcie tę myśl.
10. Nauczyciel uruchamia prezentację multimedialną „Motyw samobójstwa w sztuce”. W pierwszej części prezentacji (Motyw samobójstwa w literaturze), podane są tytuły dzieł literackich, wraz z autorami. Uczniowie mają za zadanie opisać, który z bohaterów danego utworu literackiego chciał popełnić, lub popełnił samobójstwo. Druga część prezentacji (Motyw samobójstwa w sztuce) zawiera reprodukcje obrazów, przedstawiających postacie, które popełniły samobójstwo. Uczniowie dokonują krótkiej analizy formalnej obrazów (kompozycja, plany, kolorystyka, faktura, światło, przestrzeń, perspektywa) oraz oceniają celowość użytych środków formalnych w danym dziele. W trzeciej części prezentacji multimedialnej zawarte są polecenia do analizy komparatystycznej dzieła Muncha i filmu „Arka” Grzegorza Jonkajtysa.
11. Nauczyciel podsumowuje tę część zajęć: w każdym z omawianych filmów samotność ma inne znaczenie: w „Żywocie Mateusza” samotność oznacza tęsknotę za rajem utraconym (Matis swoją arkadię znajduje w obcowaniu z przyrodą, ale nie może się tym z nikim podzielić), w „Schodach” jest wartością budującą indywidualność i hart ducha, w „Arce” jest krzykiem rozpacz.
12. Na zakończenie zajęć nauczyciel prezentuje „komentarz subiektywny” kabaretu „Mumio”, dołączony do filmów z lekcji nr 6 Filmoteki Szkolnej, a następnie prosi uczniów o krótką wypowiedź na ten temat. Uczniowie powinni zauważyć, jak komicy w swoim „skeczach” podkreślają kategorię obcości.
13. Nauczyciel podsumowuje zagadnienia poruszone podczas zajęć i zadaje pracę domową.
14. **Praca domowa:**

Bohaterzy filmów „Żywot Mateusza”, „Arka” i „Schody” to „everymani”, reprezentacji całej ludzkości, czyli każdego z nas. Rozwiń tę myśl, wybierając na przykład jednego z bohaterów omawianych na zajęciach filmów. Obejrzyj też komentarz filmoznawczy prof. dra hab. Tadeusza Lubelskiego.



Załącznik nr 1

Karty z hasłami

Na kartach formatu A4 (w różnych kolorach), nauczyciel z jednej strony przygotowuje nazwę, a z drugiej tłumaczenie pojęcia. Przygotowane karty nauczyciel wiesza na tablicy „hasłem na zewnątrz”.

ALIENACJA - „charakterystyczna dla dużych przemysłowych miast uczuciowa separacja jednostki od jej rzeczywistości społecznej, utrata łączności z otaczającą jednostkę grupą czy społeczeństwem, spowodowana poczuciem bezradności, izolacji społecznej, wyobcowania, lub utrata własnej tożsamości (...)”.

K. Olechnicki, P. Załęcki, Słownik socjologiczny, Toruń 1997

FANATYZM - „bezkrytyczne przekonanie o absolutnej słuszności jakiejś sprawy lub idei (poglądów religijnych, politycznych czy społecznych), połączone z nienawiścią, nietolerancją i zwalczaniem odmiennych poglądów. Postawę taką na ogół cechuje gwałtowność, bezkompromisowość oraz gotowość do zapłacenia każdej ceny za realizację wytyczonych celów”.

K. Olechnicki, P. Załęcki, Słownik socjologiczny, Toruń 1997

FUNDAMENTALIZM - „poglądy i wynikająca z nich postawa religijna jednostki lub grupy cechująca się ścisłym, dogmatycznym przestrzeganiem praw stanowionych przez wyznawaną religię i nawoływaniem do „powrotu” do litery świętych ksiąg (Biblii, Koranu), czasami połączona z nietolerancją wobec osób mających inne przekonania (...)”

K. Olechnicki, P. Załęcki, Słownik socjologiczny, Toruń 1997

HOMOFOBIA - „termin stworzony przez G. Weinberga (...), oznaczający lęk (jako uczucie psychologiczne) przed homoseksualizmem (...)”.

Oxford. Słownik socjologii i nauk społecznych, p. red. G. Marshalla, Warszawa 2005

KSENOFOBIA - „postawa charakteryzująca się niechęcią, a nawet nienawiścią do ludzi obcych rasowo, religijnie lub etnicznie i do tworzonej przez nich kultury, przeważnie połączona z przekonaniem o wyższości własnej grupy i gloryfikacją jej kultury”

K. Olechnicki, P. Załęcki, Słownik socjologiczny, Toruń 1997

TOLERANCJA - „postawa szacunku wobec poglądów osoby czy grupy; uznawanie prawa innych jednostek czy grup społecznych do odmiennych, a nawet konkurujących postaw, przekonań, gustów i zachowań”.

K. Olechnicki, P. Załęcki, Słownik socjologiczny, Toruń 1997



Załącznik nr 2

Materiał dla nauczyciela - Zagadnienia związane z kategorią „obcości” w dziełach literackich.

Krytyka niechęci do cudzoziemców: F. Bohomolec, „Małżeństwo z kalendarza”; J. S. Bystróż, „Megalomania narodowa”.

Poczucie obcości wśród „swoich”: J. Andrzejewski, „Wielki Tydzień” (postać Żydówki Ireny);

Obcość jednostki: M. Kuncewiczowa, „Cudzoziemka”; W. Gombrowicz, „Iwona, księżniczka Burgunda”;

Wyobcowanie: T. Różewicz, „Kartoteka”; J. Kawalec „Tańczący Jastrząb”;

Obcość emigrantów: S. Mrożek, „Emigranci”;

Fanatyzm ideowy: Z. Krasiński, „Nie boska komedia”;

Fanatyzm religijny: M. Konopnicka, „Mendel Gdański”; J. Andrzejewski „Bramy raj”; J. Strykowski, „Austeria”;

O potrzebie tolerancji religijnej: A. Frycz Modrzewski, „O poprawie Rzeczypospolitej”; J. Potocki, „Rękopis znaleziony w Saragossie”;

Tolerancja wobec innych nacji i grup społecznych: J. S. Bystróż, „Megalomania narodowa”.

Przygotowane na podstawie: T. Miłkowski, J. Ternier, „Leksykon dzieł i tematów literatury polskiej. Dla szkół podstawowych i średnich”, Warszawa 1998.



Załącznik nr 3

Karty pracy ucznia

Grupa I

W tradycji literackiej, od czasów antyku, a później między innymi w „Pieśni Świętojańskiej o Sobótce” Jana Kochanowskiego, pojawia się obraz wsi jako symbolu Arkadii. Spróbujcie, w tym kontekście, zanalizować „ucieczkę w samotność” Matisa z filmu „Żywot Mateusza” Witolda Leszczyńskiego. Efekty swej pracy, w formie punktów, zapiszcie poniżej.

Grupa II

W tradycji literackiej, ptak często występuje jako symbol nieograniczonej wolności. Spróbujcie, w tym kontekście, zanalizować „ucieczkę w samotność” Matisa z filmu Witolda Leszczyńskiego „Żywot Mateusza”. Nie zapomnijcie o interpretacji słów Matisa wypowiedzianych do ptaka „Ty i ja, ja i Ty”. Efekty swej pracy, w formie punktów, zapiszcie poniżej.

Grupa III

W tradycji literackiej, Arkadia często utożsamiana jest z domem rodzinnym. Spróbujcie, w tym kontekście, zanalizować „ucieczkę w samotność” Matisa z filmu Witolda Leszczyńskiego „Żywot Mateusza”. Efekty swej pracy, w formie punktów, zapiszcie poniżej.

Grupa IV

W tradycji kulturowej, wielokrotnie pojawia się motyw Arkadii jako krainy marzeń i fantazji. Spróbujcie, w tym kontekście, zanalizować „ucieczkę w samotność” głównego bohatera filmu „Arka” Grzegorza Jonkajtysa i Matisa z filmu „Żywot Mateusza” Witolda Leszczyńskiego. Efekty swojej pracy, w formie punktów, zapiszcie poniżej.

Grupa V

Spróbujcie zinterpretować treść filmu „Arka” - dlaczego staruszek, mieszkający w domu starców, wymyślił sobie katastroficzny obraz świata, pogrążonego w zarazie. Jak, w tym kontekście, wyjaśnicie „ucieczkę w samotność” tego bohatera? Efekty swojej pracy, w formie punktów, zapiszcie poniżej.

Grupa VI

Biblijny Noe wyruszył swą Arką nie tylko w celu ocalenia przed potopem, ale również w poszukiwaniu lepszej krainy, Arkadii. Jak, w tym kontekście, zinterpretujecie zachowanie głównego bohatera filmu „Arka”. Koniecznie rozważcie kwestię „ucieczki w samotność” głównego bohatera. Efekty swej pracy, w formie punktów, zapiszcie poniżej.